УДК 82.09

Юлія Логвиненко

ПРЕДТЕЧА ДНЯ СЬОГОДНІШНЬОГО: НАЦІОНАЛЬНИЙ І ДЕРЖАВНИЦЬКИЙ МАСШТАБИ ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ РУДЕНКА

З'ясовано, що у прозі та поезії М. Руденка 1977–1987 років налічується декілька тем, що є наскрізними для творів цього періоду: боротьба за незалежність України, висвітлення життєвої позиції та світоглядних переконань Поета і Прозаїка, історична тематика, тема самобутності українського народу, тема боротьби за свободу. Доведено, що твори цього періоду об'єднані однією провідною ідеєю – ідеєю боротьби за незалежність і соборність України. Наголошено, що ще у 70-х роках XX століття М. Руденко вказував на ті проблеми українського суспільства, що, будучи нерозв'язаними до цього часу, призводять до територіальної та етнопсихологічної роз'єднаності українців.

Ключові слова: *в'язнична лірика, дисидент, літературний процес, українська державність, народ, нація, соборність.*

Тема розбудови та соборності Української держави набула в українському суспільстві гострої актуальності і залишатиметься такою ще тривалий час. Нині ця проблема полягає також у тому, що українці роз'єднані не лише територіально, а й за етнопсихологічним станом.

Державні діячі, науковці та публіцисти звертаються до означеної теми для обґрунтування власного бачення минулого, сучасного стану та перспектив подальшого розвитку України. Творчість М. Руденка, в основу якої покладено віру в людину, в її здатність максимально реалізувати своє природне, соціальне, екзистенціальне призначення, а також боротьбу за права народу, нації на власний історичний розвиток, здійснила помітний вплив на політичний і культурний рух української інтеліґенції XX століття та заслуговує на глибше вивчення.

Огляд сучасної наукової і спеціальної літератури показав, що постать М. Руденка, його творчий спадок, боротьба за незалежність, соборність української державності та об'єднання українців за національністю не були достатньо вивчені. Дослідженням творчого доробку поета і прозаїка плідно займалися такі вчені-дослідники, як І. Білогуб, О. Бондаренко, І. Власенко, П. Григоренко, М. Слабошпицький, Л. Талалай та ін. Вченими докладно вивчено та проаналізовано основні віхи життєвого шляху М. Руденка, зроблено огляд творчості, зібрано інтерв'ю, проаналізовано поезію та художню прозу. Проте творчість періоду тюрем та заслання не була досліджена з погляду бачення М. Руденком минулого, сучасного стану та перспектив подальшого розвитку України як соборної незалежної держави.

Мета статті – розкрити національний і загальнолюдський масштаби ідей М. Руденка, спосіб їх вираження, проаналізувати державницький тип мислення, втілений у творчості М. Руденка періоду 1977–1987 років.

Для розуміння значення творчості зазначеного періоду життя М. Руденка варто хоча б побіжно поглянути на пройдений автором життєвий шлях та його світоглядну позицію, щоб переконатися, що поява державотворчої теми у творах поета і прозаїка не випадкова.

Входження митця у літературний процес було традиційним для більшості представників його ґенерації. Поетика романів "Вітер в обличчя", "Остання шабля", збірок "З походу", "Незбориме плем'я", "Мужність", "Світлі глибини" ґрунтується на засадах літератури соціалістичного реалізму [1, с. 14]. У 1947 р. поета прийняли до Спілки письменників. Того самого року його було призначено відповідальним редактором журналу "Дніпро", обрано заступником секретаря, а через рік – секретарем парткому Київської організації СПУ. Можемо стверджувати, що творча біографія письменника Миколи Руденка почалася доволі успішно. Письменник сказав пізніше в одному інтерв'ю: "Довго я залишався дуже партійним. Довго я залишався з глибокою вірою у велику справу комуністичної партії, був вірним сталінцем, багато написав присвячених вождю віршів, була навіть поема про Сталіна" [3].

І ось несподівано для багатьох Микола Руденко полишає ту "вагову категорію" в офіційній літературній ієрархії, а по деякім часі опиняється на становищі дисидента [6, с. 5]. Для письменника, за його словами, було страшним потрясінням, коли зрозумів, що вчення, яке лягло в основу всієї комуністичної системи, хибне [5, с. 12].

9 листопада 1976 року на квартирі А. Сахарова у Москві М. Руденко провів прес-конференцію для іноземних журналістів, де оголосив про створення Української Гельсінкської Групи. Незабаром були опубліковані Декларація і Меморандум № 1, де у розділі "Типові

© Юлія Логвиненко, 2014

порушення прав людини" були дані про голод 1933 р., про репресії 30-х років, знищення УПА, репресії проти шістдесятників, список політичних таборів і українських політв'язнів [3]. 5 лютого 1977 року його заарештували у Києві й етапували літаком у СІЗО м. Донецьк, де було порушено справу проти нього і Олекси Тихого. Був засуджений на 7 років таборів суворого режиму та 5 років заслання.

У взятих нами для аналізу творах М. Руденка 1977–1987 років (зб. "За ґратами" та роман "У череві дракона") налічується декілька тем, які є наскрізними для творчості цього періоду: тема боротьби за незалежність України, висвітлення життєвої позиції та світоглядних переконань Поета і Прозаїка, історична тематика, тема самобутності українського народу, боротьби за свободу. Творчий доробок цього періоду перегукується не лише в темах, мотивах, порушених проблемах, а й можемо навіть побачити одних і тих самих героїв на сторінках роману та в поезії. До прикладу, яскраво змальований образ Михайла, з яким читач знайомиться на першій сторінці роману, що відбував "двадцять сім років тюремного й табірного терміну" [7, с. 26], зустрічається в поезії "Будні Пегаса":"І нам з Михайлом вдарило: авжеж, / Отам лежить дорога в Україну. / І, наче дві Перунові стріли / В заграву кинуті із лука-грому, / Дві постаті у небі пропливли – / То ми з Михайлом рушили додому" (будні Пегаса") [4, с. 477]. В обох творах Михайло відбуває разом із героєм тюремний термін, працюючи кочегаром в одному із таборів Мордовії, де саме відбував заслання М. Руденко.

Роман "У череві дракона" (1987. Майма, Сибір) – "своєрідний пам'ятник мужнім синам України, які поклали свої кістки в холодну сибірську землю" [7, с. 18]: "...мордовські табори перемололи не менше двохсот тисяч відбірних українських вояків. Вони повстали проти Гітлера, але не склали зброї й тоді, коли на них посунули сталінські чекісти. Їх звинувачували у зраді Батьківщини, хоча насправді вони були хоробрими її захисниками. Якщо можна їх у чомусь звинуватити, то лише в тому, що їхньою Батьківщиною була Україна. Часом мені здавалося: навіть мордовські ялини, які виросли на українських кістках, володіють українською мовою" [7, с. 119]. На цю саму тему є й поезія за 1980 рік: "На Україні вдови є / Чий біль – / Глибінь ріки. А в суглинках Мордовії / Кістки, / Кістки, / Кістки. ... Над головами кінськими / Вчуваються дива: Словами українськими / Говорять дерева" (1980 р., Мордовія) [4, с. 480-481].

У романі письменник наводить вражаючі факти поневолення та знищення українського народу комуністичним режимом: "Якщо додати розкуркулення, єжовщину та всі інші репресії, тоді виявиться: більшовики на чолі зі Сталіним винищили вдвоє більше українців, ніж забрала Друга світова війна" [7, с. 103]. Поезія "Автохтони" продовжує цю думку: "Та скільки ж нас, що схоплені в житах, / Кістками арматурили бетони / І гинули в північних болотах – / За те, що автохтони" [4, с. 508]. Письменник вірить у невмирущість українського народу: "Хоч скільки б вимирало людей – народ не вмирає" [7, с. 84].

Почуття космізму, любові до народу, природи, чесності з собою, що було притаманне поетові, пробудило в ньому жагу до боротьби: "Та хай ніколи совість не мовчить, – Хай пам'ятають і сини, й онуки: / Хто голови стинає, щоб навчить, / Той не несе ні правди, ні науки" [6, с. 123].

У віршах на мілітарну тему ліричний герой М. Руденка воює не за СРСР, а за Україну та Землю, бо найбільше від людських смертей потерпають саме вони: "Цю материнську планету ви, / Кров'ю і потом напоєну, / Дайте любити поетові, / Дайте любити воїну!" [6, с. 56]. Образ України, пошматованої ворогами, розкритий у поезії "Кривда" через образ молодої, зґвалтованої дівчини, яку понівечили солдати. Прокляття за такий гріх лягло на весь людський рід: "Ознака вироджень, потворностей початок, / Де навіть слово в муках помира" [6, с. 175]. Поет наказує нащадкам ґвалтівників: "Шукайте і знайдіть. І станьте на коліна. / І хай простить ваш гріх душа ота – / Чи, може, Африка, чи, може, Україна, – / Зґвалтована, розтерзана, свята" [6, с. 175]. Образ Мадонни з немовлям розкриває менталітет нашої нації, викликає бажання та прагнення захистити Україну. Образ нашої держави надзвичайно промовистий: вона беззбройна, проте має велику силу – силу духу, що простяглася через увесь Всесвіт: "Коралі з планет одягнула вона, / З Чумацького Шляху – косинку. / Волосся за хмарами, боса нога / Торкає покривджене танками поле. Від бою земного вона знемага, / Дитя пригортаючи голе" [6, с. 238].

Ідея боротьби за незалежну соборну Україну є провідною у творах поета і прозаїка. Починаючи з 70-х років XX ст., у поезіях М. Руденка до боротьби за волю та незалежність "живих і мертвих кличе Україна" [6, с. 185]: "Народе рідний, степова стихіє, / Безхитрісна, довірлива душа! / Чому тебе, святого гречкосія, / Так часто Божа ласка полиша?.. Пишайся тим, що ти не завойовник – / В неволі ще нікого не тримав. / Землі чужої не топтавши зроду, / Свою стеріг із косами в руках" [6, с. 115]. Миролюбний менталітет народу закладений українцям генетично: "З цієї землі / Не ходили сусідні краї грабувати. / Та місили цю землю в захланному злі / Люті коні монгольські й німецькі гармати" [6, с. 145].

Незважаючи на новий цивілізаційний розвиток, Україна знову опинилася у стані війни, бо за роки незалежності не усвідомила, що тоталітаризм не зник разом із розпадом СРСР. Поет-дисидент ще у 1979 р. попередив про загрозу, яка може надійти від сусідніх держав, та підняв питання, яке, будучи невирішеним до цього часу, призвело до неоголошеної війни із Російською Федерацією. М. Руденко вбачав свою місію у тому, щоб донести до українців просту істину: "О так! Усі слов'яни – наші браття. / Та у братів дорослих – все своє: / Сім'я і хата, вогнище-багаття / І сонце, що на шибці виграє. // Коли ж сильніший входить на

подвір'я / Слабкішого і чинить там розбій – / Аж вітер з подушок ганяє пір'я! – / Тоді який він брат? Він ворог твій" [6, с. 228]. Слова поета виявилися пророчими: ніхто в Україні не чекав кривавої війни у XXI столітті.

За власну державу потрібно боротися, щоб зберегти свою історичну ідентичність та землю, яка є найбільшим багатством України: "Русине-князю! Одягай шолом – / Веди нас, грішних воїв, за пороги. / Багатство наше стало нашим злом: / Як не своїм – чужим упало в ноги" [6, с. 284].

М. Руденко стверджував: український народ своїм історичним розвитком, культурою заслуговує на кращу історичну долю. Активний громадський діяч М. Руденко важко переживав інертність українців щодо захисту власних прав та свобод. Він закликав до боротьби: "Ні! Годі жить, води набравши в рот, – / Кричати треба, щоб згадали люди: / Була Вкраїна – військо і народ. / Була... Та я запитую: чи буде?" [6, с. 285].

Є. Сверстюк вказує, що "Драму одинокого протистояння державній системі Микола Руденко витримав гідно і безкомпромісно" [5, с. 9]. На жаль, це протистояння було майже самотнє, про що поет і прозаїк написав у своєму мемуарному романі "Найбільше диво – життя": "Як це страшно, коли ти відчуваєш себе самотнім у найголовнішому – баченні світу! Ба навіть не просто світу, а народних шляхів у цьому світі" [5, с. 395]. Дисидент Руденко переміг у боротьбі із системою – у таборах, на засланні він почувався більш вільним, бо вся тогочасна держава була схожа на тюрму. В романі "У череві дракона" говориться про життя народів та людей в СРСР: "Великою зоною ми називали всю нашу країну" [7, с. 99]. М. Руденко розумів, що історія розсудить по-своєму: "Ви чуєте мене, / Оті державні homo, / Що вже забули, як / Свобода вигляда? / Розніжені, гливкі... / Чи вам таки відомо, / Куди історії / Спрямована хода?" [4, с. 478].

Поет вбачав своє місію в тому, щоб розбудити українців, їхню гордість за свою історію та культуру, прагнення боротися за свою свободу: "Та хоч страждань ще прийде повна міра, – / Навколішки не стане волелюб. / І не помре у душах горда віра, / Що ант не марно тут поставив зруб" [4, с. 455].

Ідея невмирущості української нації лежить у її історії. Героїчне минуле наших предків передано кожному українцеві генетично, тому СРСР не може знищити один із найдавніших народів землі: "Мільйони літ (Що там якісь віки!) / Відбиті на чорноземній сторінці. / Були субтропіки й льодовики, / І ми були – / Майбутні українці" [4, с. 508]. Гордість за своє коріння, відповідальність перед пращурами та нащадками не дає, на думку поета, сучасникам стати на коліна: "О пращуре! Ти світ в мені підпер / Що гинув, ніби у посуху жито. / А може, ти – це я із давніх сфер, / Бо знаю, що тобою пережито" [4, с. 539].

Якщо у поезіях 1977–1987 років поет змальовує героїчне минуле українського народу, то в романі "У череві дракона" (вийшов 1987 року) письменник йде далі – він вказує на офіційне перекручення історії українського народу: "Є одне хитре пересмикування в скіфському періоді нашої історії. Ти чув про сколотів? Їх ще називали так: скіфи-орачі. Насправді це були не скіфи, а слов'яни – наші далекі предки. Вони жили в Середньому Подніпров'ї. Геродот слово «сколоти» виводить від імені міфічного царя – Колоксай. «Коло» пояснювати не варто, а «ксай» по-старо-іранському означає «цар». ... Тепер, друже, заглянь до української енциклопедії – УРЕ. Ти там прочитаєш, що сколоти – одне із скіфських племен, а його назва походить від слова... «цар"» Розумієш? Не від слова «коло», бо тоді стане зрозуміло, хто ми, українці, й звідки походимо. Таке походження наше когось не влаштовує. Українська історія при цьому видовжується на цілих тисячу років! А щоб це якось приховати, деякі офіційні історики вдаються до свідомого пересмикування – навіть перебріхують Геродота" [7, с. 102-103]. Поезія "Кочовики й землероби" піднімає ту саму тему: "А де сьогодні скіфи, де сармати? / Сліди шукайте в суглинках ровів. / До Адріатики слов'янські хати / Непереможний колосок повів" [4, с. 518-519]. Поезія "Геродот і таври" продовжує цю саму думку поета і закликає до правдивого викладу історії українського народу: "Та вчись, історику, ходити там, / Де кров племен серед пісків загусла. / Тобі належить дати лад вікам, / А не подіям визначати русла. // Як не мудруй, не вийде на твоє – / Від тебе сховано кінці й початки. / Одне лишається: пиши, як є – / Нехай тебе розгадують нащадки" [4, с. 565].

Українці вміли боронити свою землю: "Відтоді, як річкова глибина / Просякла кров'ю предків знаменитих, – / В боях веде перед Галичина, / Щоб український рід оборонити. // Йдуть лицарі за нас на смертну грань, А ми ховаємось – і нам не сором. ... // Ми служимо тому, хто жар гребе, / Встромляючи у нього наші руки. / Коли ж, коли спитаємо себе: / Чиї ми діти і чиї онуки?" [4, с. 529]. Роман "У череві дракона" продовжує цю тему: "У таборі знали всі: де копнув лопатою, там наштовхнувся на людський череп. ... Старі в'язні свідчили: здебільшого це були вкраїнці-західняки. ... Побоїща провокувала сама адміністрація: за кожну голову бандерівця карним обіцяли зрізати по півстроку" [7, с. 118].

Автор піднімає питання поділу українців на Схід і Захід, закликає до ідейного об'єднання українців як народу, нації: "Лихо народне передовсім полягає в роз'єднаності людській. Ми знаємо тільки те, що встигаємо охопити оком" [7, с. 101], тому українців було штучно поділено на східняків та вихідців із Західної України, на тих, хто спілкується українською мовою та російською, тощо. Цей мотив знаходимо у поезії "Гривна Мономаха", де київський князь закликає українців із глибини віків до об'єднання: "Для добрих справ, задля святої згадки, / Геть прогорнувши віковий туман, / Я подарую вам, мої нащадки, / Знак єдності – / Князівський талісман" [4, с. 485].

Роман "У череві дракона" ширше розкриває питання роз'єднаності українців, ніж поетичні твори цього періоду. В романі автор піднімає до цього часу гостре та актуальне питання діяльності бандерівців. Полярність поглядів українців на непересічну постать та діяльність С. Бандери вражає у XXI столітті, тож можна уявити, якою вона була у 1987 році, коли був виданий роман. М. Посівнич, який вивчав життя та діяльність Бандери, стверджує: "В українському націоналістичному русі XX століття яскраво виділяється постать Степана Бандери, з ім'ям якого асоціюється національно-визвольна боротьба. Окупанти охрестили всіх учасників цього руху за прізвищем Провідника ОУН «бандерівцями»" [2, с. 75]. М. Руденко вказує на роз'єднаність українців: "Українці ніби й один народ, а історична доля в нас не однакова. Люди на Східній Україні нашої боротьби не розуміють. Гайдамаки – то лицарі, а бандерівці – розбійники... Але ж гайдамаки теж колись розбійниками називались. Історія міняє свої значення" [7, с. 49]. За твердженням І. Власенка, "автор недаремно звів у одній кочегарці колишнього комісара й бандерівця. Адже це були недавні вороги, один палкий прибічник, а другий – ворог режиму, який обох запхав до «черева». Тут вони врешті зрозуміли, що є дітьми однієї матері – України" [7, с. 18].

Автор знайомить читача із бандерівцем Яковом Стріхою, який є вихідцем із Донбасу, другом дитинства головного героя роману Андрія Карповича. Сидячи разом із бандерівцем та давнім приятелем Яковом у ШІЗО, а потім в ПКТ (приміщення карного типу, або тюрма в тюрмі) Андрій Карпович, колишній комісар, слухає розповідь Якова, чому той став бандерівцем, і розуміє його. У романі М. Руденка комісар та бандерівець змогли порозумітися, бо їх об'єднує одне: "...спершу – національне, відтак – загальнолюдське. Бо інакше й бути не може. Хіба можна чужу матір любити більше, ніж свою власну? Хто цього від нас вимагає, той просто фальшивить. І фальшивить з якоюсь нечистою метою. Поволі я почав розуміти цю мету – і від цього мені ще більше боліло" [7, с. 47]. Ці рядки – прямий заклик до етнопсихологічної єдності українців, тотожний Т. Шевченковому "...обніміться ж, брати мої, молю вас, благаю!"

Микола Руденко пройшов складний шлях – від діяльності політрука на фронтах Другої світової війни, від марксизму до протистояння державній тоталітарній системі – і жодного разу не йшов на компроміс із власною совістю. Заклик до боротьби знайдемо майже в кожній поезії, написаній у 1977–1987 роках: "Я каюсь, по-синівському уклінно / За те, що вірячи в чужих химер, / Не всім єством тобі служив, Вкраїно, / І у бою за тебе не помер" [4 с. 486].

Свобода у самостійному виборі Україною її історичного розвитку – це те, на чому наполягає поет, перебуваючи на засланні: "Долини кров'ю повнились по вінця – / Ні стріхи, ні коняки, ні стога. / Та бездержавна доля українця / Ще й досі на планеті зберіга. // Болить Дніпро. Степи і ниви голі / Болять, мов теж потрапили за дріт. / Не треба хліба. Дайте волі, волі – / І українець прогодує світ" [4, с. 519].

Спільність тем та проблем, порушених у романі "У череві дракона" та поезіях періоду 1977–1987 років, пояснюється автобіографічністю творів. За образом оповідача в романі Андрія Карповича, інваліда війни, політв'язня, легко пізнається М. Руденко. Ліричний герой поезій має ті самі думки, емоції, почуття й переживання, які може знайти читач мемуарного роману М. Руденка "Найбільше диво – життя". Твори цього періоду об'єднані однією ідеєю – ідеєю боротьби за незалежність і соборність України. Поезії на історичну тематику, поетичні замальовки життя політв'язнів у Сибіру, ліричні відступи роману з філософським самоаналізом, розкриття злочинів, що їх вчиняли над українським народом у XX столітті, – все це покликано розкрити самобутність, непересічність, унікальність української нації, її право на вільну побудову власної держави.

Здійснена розвідка не вичерпує всіх аспектів аналізу творчості М. Руденка. Подальша робота буде спрямована на дослідження ідеї української державності у драматичних творах Миколи Руденка.

Література

1. Бровко О. Лірика Миколи Руденка / О. Бровко. — Луганськ : Альма-матер, 2003. — 173 с.
2. Посівнич М. Життя, присвячене свободі. До сторіччя від народження Провідника ОУН Степана Бандери / М. Посівнич // Дзвін. — 2009. — № 1 (771). — С. 75–92.
3. Рапп І. Руденко Микола Данилович [Електронний ресурс] / І. Рапп, В. Овсієнко. — Режим доступу: http://olexa.org.ua/ukr/persons/m_rudenko.htm.
4. Руденко М. Д. Вибране : Вірші та поеми (1936–2002) / упорядкування, передмова і післямова Л. М. Талалая ; М. Д. Руденко. — К. : Дніпро, 2004. — 800 с.
5. Руденко М. Найбільше диво – життя. Спогади / М. Руденко. — К. : ТОВ "Видавництво «КЛІО»", 2013. — 696 с.
6. Руденко М. Поезії / передм. М. Ф. Слабошпицького ; М. Руденко. — К. : Дніпро, 1991. — 413 с.
7. Руденко М. У череві дракона : романи / передм. І. М. Власенка; М. Руденко. — К. : КП "Редакція журналу «Дніпро»", 2007. — 582 с.

The article was found that in the creations of M. Rudenko (1977–1987) there were several themes that touched upon prose and poetry of that period: the struggle for the independence and freedom of Ukraine; life and world views of the poet; the historical theme; the theme of identity of Ukrainian people. It is proved that the works of that period were pervaded by one leading idea – the struggle for independence and unity of Ukraine. It is emphasized that in the 70s of the 20th century M. Rudenko pointed to the problems of Ukrainian society, which, are unresolved till now, resulted in territorial and ethno-psychological fragmentation of Ukrainian people.

Keywords: *prison lyrics, dissident, literary process, Ukrainian statehood, people, nation, unity.*